

Jūratė Pajėdienė

MORALINĖS VISUOMENĖS NUOSTATAS
 ĮVARDIJANČIŲ LEKSINIŲ PARINKČIŲ
 SAVITUMAS M. DAUKŠOS TEKSTUOSE

Anotacija. Straipsnyje aptariamas Mikalojaus Daukšos *Katekizme* (1595) ir *Postilėje* (1599) pateikiamas moralinių nuostatų modelis. Gretinant Daukšos vertimų tekstą su lenkiškais Jokūbo Ledesmos katekizmo ir Jokūbo Wujeko postilės originalais išryškėja kai kurių vertimo leksinių darinių savitumas, galintis rodyti ne tik vertėjo kompetencijos lygį, bet ir jo paties bei jį supusios aplinkos moralines vertybes. Daukšos tekstuose esama tokių leksinių darinių parinkimo atvejų, kai originalo siūlyta neutralios sandaros fiksacija vertime turi žymėtos sandaros atitikmenį, išryškinantį vyrų iniciatyvumo prioritetą moralinio pasirinkimo plotmėje. Moters nuolankumą reprezentuojanti pasaulio sankloda Wujeko postilėje yra dažniau deklaruojama nei Ledesmos katekizme. Daukšos *Postilėje* pateiktos svetimavimą įvardijančios leksemos yra įvairesnės ir išraiškingesnės darybos nei originale esantys šios reikšmių grupės žodžių atitikmenys, o viena iš Daukšos *Katekizme* aptinkamų veiksmazodžio *svetimoteriauti* formų fiksacijų neturi atitikmens nei lenkiškoje, nei itališkoje Ledesmos katekizmo versijoje.

Raktiniai žodžiai: lietuvių literatūra, 16 amžius; pamokslai, lietuvių; katekizmai, lietuvių; Daukša, Mikalojus.

Lyginant Mikalojaus Daukšos katekizmo¹ tekstą su lenkišku Jokūbo Ledesmos *Nauka Chrzescianska*², iš kurio buvo versta, tekstu,

¹ Žr.: „1595 m. katekizmo fotokopija ir jo transliteruotas tekstas“, in: *Mikalojaus Daukšos 1595 metų Katekizmas=Katechismus von Mikalojus Daukša vom Jahre 1595*, parengė Vida Jakštienė, Jonas Palionis, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995, p. 71–455.

² Žr.: „Transliteruotas J. Ledesmos katekizmo tekstas“, in: *Mikalojaus Daukšos 1595 metų Katekizmas*, p. 457–602.

nesunku pastebėti, kad Daukšos katekizme esama daug lenkiškojo originalo neatitinkančių teksto intarpų³. Vieni jų – tai parašėse ar pačiame tekste esantys kai kurių žodžių variantai⁴ – gali būti vertinami kaip rodantys vertėjo pastangas pateikti dar vieną rečiau vartojamo ar neįprasto žodžio atitikmenį, o kiti – ir bandymą ne tik pagerinti teksto rišlumą ar ištaisyti lenkiškojo originalo tekste buvusias trūkumus, bet ir aiškiau perteikti kai kurių religinius įsitikinimus formuojančių detalių svarbą. Daukšos autorystei priskirtinus platesnės nei vienas žodis apimties įterpimus į verčiamą Ledesmos katekizmo tekstą pabandžius rūšiuoti turinio požiūriu⁵, nesunku pastebėti, kad lietuviškoje katekizmo teksto versijoje nuosekliau nei lenkiškoje yra apibūdinamos tarp žmogaus ir Dievo galinčių įsiterpti šventųjų, vadinamų tarpininkais ir užtarėjais⁶, galimybių ribos, pabrėžiami skirtingi dangiškosios hierarchijos narių – Dievo, Kristaus, Marijos, šventųjų, angelų sargų – vaidmenys, parodydami, kad kiekvienas tikintysis (juk į klausimus atsakinėja katekizmo tiesų besimokantis) tą hierarchiją turi išmanyti bei žinoti, kada⁷ ir kokiu

³ Plg.: Jurgis Lebedys, *Mikalojus Daukša*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1963, p. 207–208, 255–256; Jonas Palionis, „1595 metų katekizmas ir jo leidimai“, in: *Mikalojaus Daukšos 1595 metų Katekizmas*, p. 30; Guido Michellini, „Itališkas Ledesmos Katekizmas DOTTRINA CHRISTIANA: Daukšos panaudoto lenkiško teksto šaltinis“, in: *Acta Linguistica Lithuanica*, 2001, t. 44, p. 227–250.

⁴ Pačiame tekste Daukšos prirašytos leksinės gretybės dažniausiai taip pat turi tam tikrą vizualinę nuorodą į variantiškumą, kuri gali būti išreikšta kablelio funkcija atlikusiu įskypu brūkšneliu ar jungiamaisiais žodžiais *arba, ir, tai yra*.

⁵ Didesnė dalis originalios kilmės Daukšos įsiterpimų į Ledesmos katekizmo tekstą yra šio straipsnio autorės aprašyta ir pateikta lituanistinio paveldo informacinės sistemos „Aruodai“ tinklapyje kaip viena duomenų rinkinio *Originalūs intarpai 1595 m. Mikalojaus Daukšos „Katekizme“* dalis – M. Daukšos 1595 m. „Katekizmo“ atkarpos, neturinčios atitikmenų J. Ledesmos „Katekizmo“ lenkiškame leidime, žr. http://www.aruodai.lt/index.php?option=com_wrapper&Itemid=31.

⁶ Pavyzdžiui, DK 62, 2–7 esančiu intarpu nurodomas Švč. Mergelės Marijos tarpininkės ir užtarėjos vaidmuo dangiškoje hierarchijoje: *fwëikindamas mëdžiuú || idani butú müffu vžtarito= || ia sawaþ funúþ: idánt mës || igitumbímë wiffa tatái || ko gëro géidžëmë nüg wie= || ßpatiés faw{o}*. – Čia vartojamų šaltinių pavadinimų santrumpų sąrašas pateiktas straipsnio pabaigoje.

⁷ Plg. DK 65–67 puslapiuose esančio originalaus intarpo atkarpą, kurioje akcentuojamas tinkamas maldos adresato ir laiko pasirinkimas: *M. Meldiëgu tu*

būdu⁸ – tiesiogiai ar per tarpininkus⁹ – dera kreiptis į Dievą, nepamiršdamas, kad pačių svarbiausių klausimų sprendimas pridera tik „pačiam Dievui“¹⁰ – viską reginčiam¹¹ ir įpareigojančiam visada¹² elgtis vienodai dorai. Daukšos tekste ryškiau nei lenkiškame akcentuojama Dievo Sūnaus atsidavimo ir gerumo¹³ idėja ir detaliau perspėjama apie Dievo galimybes bausti žmones atsiunčiant jiems ką nors pikta¹⁴.

Autorinių vertėjo įsiterpimų esama ir skyriuje *Išguldimas Dešymtes Dievo Prifakimu*. Keletas šiame skyriuje esančių funkciniu požiūriu vienodų verčiamo teksto papildymų gali būti vertinami kaip puikus didaktikos teorijos išmanymo ir pritaikymo pavyzdys, kai *Mokytojo (Mistro)* klausimai apie 6-ą, 7-ą ir 8-ą Dekalogo įsakymus yra formuluojami pateikiant ne vien tik nuorodą į *Prisakymo* eilės

βwe= || tūfius tōffē dienōffē | || kuriofē Bažnīcziá βwe+ || cziá iu βwetēs{?} || Mo. Meldžiū [...] DK 66, 12–16.

⁸ Teiginio iliustraciniu pavyzdžiu galėtų būti tokia originalaus intarpo atkarpa: *Mo. Mēldžiūsi kaip' priētē+ || lamus Diéwo: pritaritoiē= || mus yr tārpinikamus muj= || ju dagiū. ó tabiáuŕŕ Angelū | | šargui mánám | ir βwetam | | kurió wardū ēfimi prāmin= || tas. DK 64, 17–65, 5.*

⁹ Intarpu [galiu melst Dievą... arba galiu melst šventuosius] nurodoma, kad tikintysis gali kreiptis į Dievą tiesiogiai arba per tarpininkus: *kalbē= || damas Tēwē mūŕŕu galū || mēfī Diéwa | idant' pēr nū+ || pēnus | ir dárbus sawū || βwētuiū | ūlfimytū ánt mút+ || fu: arba wēl' galū mēfī βwe+ || tūfius | idánt iie Diéwui || Tēwui βíta mādā mūŕŕu || {p} adūtū. DK 66, 3–11.*

¹⁰ Plg. teologinės paskirties intarpą, kuriuo mokytojas klausia: *Swēikindamas || βwēžēŕŕŕia mērga || Mariia | ar mēldī tu | | iá | idánt tau atai= || ŕtū kaltēs | ir dūtū dā= || gáus karalīŕte?, o mokinys atsako: Nē: Nes tatái tikrái || prídēra pacziám Diéwui. DK 61, 13–19–62, 1.*

¹¹ Tokia nuostata pabrėžiama atitiktens lenkiškame tekste neturinčioje teksto atkarpoje *iēt nōri malōnes || Diéwo | kuriš wiffa rēgi. DK 83 (16–17).*

¹² T. y. nepriklausomai nuo to, esi ar nesi stebimas žmonių: *ir tēip' dirbi vž akīū | kaip' || ir po akīm'. DK 83, 15–16.*

¹³ Daukšos vertime ne kartą yra pateikiami papildomi Jėzaus Kristaus atsidavimo ir gerumo pabrėžimui skirti epitetai, plg. intarpus vertimo tekste: *Jawe wif= || ja mímus dáwe (DK 32, 8–9); Mo. Yra funús Diéwo teip || gális | teip geras teip iβmīn+ || tingas kaip ir Tēwas (DK 32, 4; V. Jest Syn Bogá Oycá | ták || možny | y tak madry | iako y o- || ciec, LK 20, 11–13).*

¹⁴ Plg. Ledesmos katekizmo atkarpos *A boyćie fię || ŕkaránia Božego (LK 51, 15–16)* vertimą: *Ir biñokiteš | idánt' Wie= || βpatīs Diéwas nē pērtai= || ŕtu ko píkto ant' iuffu (DK 81, 5–7).*

numerį (kaip lenkiškame tekste), bet ir *Prisakymų* esmės apibūdinimus: *kuris drãudžẽ fwẽtimóteraut; kuris nẽ liepia wogĩ; kuris draudzia lúdimõ nẽ teifãus*¹⁵. Dekalogo šešto įsakymo esmės apibūdinimui Daukša pasirinko veiksmažodį *svetimoteriauti*. Šį sudurtinį veiksmažodį sudarančių sandų reikšmės leidžia įvertinti vertėjo, esančio kartu ir autoriaus pozicijoje, nuostatą knygos adresato atžvilgiu.

Straipsnyje aptariama lenkiškose ir lietuviškose Ledesmos ir Wujeko tekstų versijose deklaruojamos visuotinai universalios žmogaus sanklodos ir visuotinai lygių žmogaus galimybių prieš Dievą nuostatos raiška ir tam tikrose šių tekstų vietose išryškėjantis skirtingų vyro ir moters elgesio visuomeninėje ir moralinėje plotmėje galimybių pristatymas. Wujeko tekste pageidaujamos moters elgesio ir raiškos visuomenėje galimybės dažniausiai būna nusakomos „kreivai“ atviru būdu – ne tiesiogiai, bet, pavyzdžiui, reiškiant priekaištus netinkamai evangelikų sampratai (pasireiškiančiai tuo, kad ten moterys nesigėdi mokyt vyrus ne tik namuose, bet ir bažnyčioje ar susirinkimuose¹⁶) ar nepripažįstant moters buvimo knygos adresatu galimybių. Suprantama, kad Daukša taip pat turėjo laikytis originalo siūlomo pavyzdžio ir nuosekliai perteikti Wujeko pateiktą kalbėtojo poziciją adresato atžvilgiu. Peržiūrėjus *Postilėje* esančių tiesioginių daiktavardinių kreipinių vartoseną, akivaizdu, kad knygos skaitytoju (o gal ir aktyviu, galinčiu reaguoti pamokslo klausytoju) laikomas vyras. Šiuo požiūriu Ledesmos katekizmo tekstas yra žymiai korektiškesnis, bet keletas lietuviškoje versijoje pavartotų leksemų gali būti vertinamos kaip patriarchalinių nuostatų atspindys.

¹⁵ Plg. pilnas lietuviško ir lenkiško vertimų atkarpa: *M. Kaip túrimẽ fãu=||goĩ ßẽßta priffãkima|| kuris drãudžẽ fwẽtim=||móteraut? (DK 84, 13–16) su M. Jáko zãchowamy ßofte (przykazãnie)? (LK 54, 6); M. Kaip izpildifsimẽ||fẽkma| kuris nẽ liepia ||wogĩ? (DK 86, 1–5) su M. Jáko zãchowamy siódme (przykazãnie)? (LK 55, 7); M. Kaipóg ißpildiffi=||mẽ áßma| kuris drau=||dzia lúdimõ nẽ tei=||fãus? (DK 86, 13–17) su M. Jákož zãchowamy ofme (przykazãnie)? (LK 56, 6).*

¹⁶ Plg. DP 277, 7–14 atkarpą, kuri pacituota straipsnyje.

Atidus Daukšos katekizmo originaliųjų intarpų atkarpose išryškėjančių idėjų ir kai kurių leksemų sugretinimas su atitinkamų idėjų ir darinių raiška Postilės tekste galėtų leisti atrasti daugiau argumentų, išduodančių Wujeko postilės teksto teiginių ir jo vertimo proceso įtakas Daukšai, atsispindėjusias jau katekizmo vertime, ir leidžiančių patvirtinti mintį¹⁷, kad *Postilė* galėjo būti ne tik perskaityta, bet ir išversta (bent dalinai) anksčiau už katekizmą.

ŽMOGUI BŪDINGOS SANKLODOS IR NUODĖMINGUMO VISUOTINUMAS

Mikalojaus Daukšos *Katekizme* (1595) ir *Postilėje* (1599) pateikiamas moralinių nuostatų modelis pirmiausiai išreiškia visuotinai būdingą žmogaus sanklodą su nuodėmės naštos savastimi. Abiejuose Mikalojaus Daukšos verstų kūrinių tekstuose, kaip ir lenkiškuose jų originaluose – Jokūbo Ledesmos¹⁸ katekizme ir Jokūbo Wujeko postilėje – išskirtinis dėmesys yra skiriamas pagrindinių moralinių nuostatų išdėstymui bei tinkamo ir netinkamo žmogaus elgesio aptarimui.

Šių katalikiškų leidinių tekstuose žmogus apibūdinamas kaip kūno, sielos ir dvasios pajėgumų nulemtas darinys. Kūrinių autorių

¹⁷ Jurgis Lebedys buvo linkęs siūlyti kitokią, nei atspindi realios knygų išleidimo datos, vertimų rengimo seką: kad pirma buvo versta postilė, o paskui – katekizmas, – tokią savo nuomonę argumentuodamas didesniu vertėjo įgudimu ir laisvumu: „įtikimiau atrodytų manyti, kad didesnis laisvumas suponuoja didesnį įgudimą [...] ir kad katekizmas verstas vėliau, kai postilės vertimas buvo baigtas ar baigiamas“ (Jurgis Lebedys, *Mikalojus Daukša*, p. 259). Dar apie chronologiją žr.: Jurgis Lebedys, *Mikalojus Daukša*, p. 233–236.

¹⁸ Iš tikrųjų tik katekizmo vadinamą konvoliuto dalį galima neabejotinai priskirti Jokūbo Ledesmos autorystei. Guido Michelini's, palyginęs Daukšos išversto katekizmo originalą – lenkišką Ledesmos katekizmo teksto leidimą – su itališku 1576 m. Ledesmos katekizmo leidimu bei jo katalonišku vertimu nustatė, kad „Ledesmos katekizmo tekstas sudaro tik pirmąją lenkiškos knygos dalį, nes *Krotki obyczay spowiedzi* (> *Trumpas* || *Budas PaŃfáki* || *mo* | *arba* | *izpaŃinimo* || *Núdemiu*) remiasi kitais šaltiniais“ (Guido Michelini, „Daukšos Katekizmo šaltinių klausimai“, in: *Baltistica*, 2000, t. 34 (2), p. 260); plg. dar: Guido Michelini, „Itališkas Ledesmos Katekizmas DOTTRINA CHRISTIANA: Daukšos panaudoto lenkiško teksto šaltinis“, p. 228).

pastangas pabrėžti žmogui būdingos sanklodos ir nuodėmingumo visuotinumą rodo kartu su žmogų įvardijančiais daiktavardžiais (*žmogus, padaras, persona*) būdvardiškoje pozicijoje einantys bendrumo įvardžiai. Jiems Daukša parenka įvairius atitikmenis¹⁹ *visok(ia)*²⁰, *kiekvienas, kožnas*²¹, *visi*, pavyzdžiui:

*Žmôgus wifsôkês | yra iž || tûlu dalù sudêtas: ' túri pír+ || miêus kûna fu wifsáis pa= || iautimais: Dûþia fu wiffo= || mís sîlomis | ir gëiduléis. || Túri wel' dábar ir dwâsia | || fu wiffomis sîlomis sawo= || mís | kuríos yra: Iþmintís | || Atminímas | ir walá*²². *DK* 126, 3–11;

Sžito tadãg stabáus karâlaus wieta | wifsókias nufsidêies žmôgus || ana díena ušfês: ant' kurió koróioimo | didúma teifibes | ir rúftibes sawós || Wiþpatis Diéwas turi parôdit? DP 8, 50–52;

[...] *kožnai perfonai || nužiaminimas yrá kaip wëžia stiprii núg priefakio DP* 497, 40–41.

Bendrumo įvardžiais išreikšta visuotinio nuoroda dažnai dar būna sustiprinama daiktavardiškaisiais nežymimaisiais egzistavimo įvardžiais²³ *kas norint, kas nor*, pavyzdžiui:

Teip' || dabár bus | iog wifsókias kûnas | tatái eft kas nórini eft kiekwiênas gîwas || žmôgus | kuris tiekái | ant priemimo Wíeþpaties pafizopoftis | iþwis per || intikéiima | ir priims per mêila ižganûtoia fáwa | ir taps dalinikú maðones [...]. DP 31, 32–36;

¹⁹ Alberto Rosino pateiktame Daukšos tekstų bendrumo įvardžių apraše skiriami „būdvardiškieji – *wiffi, kiekvienas, kožnas, wifsokias*, daiktavardiškieji – *wifs(a), wísa kas*“, žr.: Albertas Rosinas, *Mikalojaus Daukšos tekstų įvardžių semantinė ir morfologinė struktūra*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001, p. 101.

²⁰ Daukšos tekstuose *wifsókias* „tik vienaskaitos formomis tebeturi bendrumo įvardžio reikšmę“ (Rosinas, *op. cit.*, p. 153).

²¹ Šis skolinio statusą turintis bendrumo įvardis M. Daukšos „vartojamas labai retai greta lietuviško *kiekvienas*“ (Rosinas, *op. cit.*, p. 153).

²² Plg. lenkišką Ledesmos katekizmo teksto atkarpa: *Człowiek káżdý iest z wiela cze- || ści złożony: ábowiem ma naprzod ciá- || lo ze wbytkimi zmysłami: Duþe ze || wbytkimi poządliwościámi. Ma też || teþcze y ducha ze wbytkimi siłami swo- || imi | ktore sa: Rozum | Pámiéc y Wo- || la. LK* 90, 3–9.

²³ Apie Daukšos tekstų nežymimuosius egzistavimo įvardžius žr.: Rosinas, *op. cit.*, p. 96 ir t. t.

Nes' tatáigu mážas dáiktas | iog' tofj' geribefj' W. || Diêwas ne wiéno žmôgas nottôlina | bet' kiekwiénas kas nórint' butú | buk || 3ydas | bûk' Páhonis | bûk' wîras | bûk' moteríþke | bûk' fçnes | bûk' íaunas || bûk' Wîeþpatiš | bûk' padûtinis | gál' bût' bédriniku tos gerybes. DP 242, 20–23.

Moralinių priesakų laikymosi yra reikalaujama primenant apie atėjimą Paskutinio teismo, kuriame visi (*wifsi wifšú amžiu žmónes | balsú anós báugios trû= || bos paiúdinti | ir pawadinti ant' fûdo | túiau mûfsis stótis, DP 7, 46–47*) turės atsakyti patys už save (*neþ per Agentús || sawús | neþ per prakurótarus | bat pátis per sawé | sawo perfónoiê tikróiê | || be iókio atguldinéimo | ir apelacios, DP 7, 47–49; tenái || ieu fwetimí nûpelnai | ir ifjtowinéimai niékam' ne padés | bet' kiekwi{é}nas || neþ náþta sawa, DP 570, 5–7*) būdami skaidrūs ir perregimi Dievo akivaizdoje: *O stofis ápwaus fu kûnais | ir fu dû= || biomis teipo | kaip' czia giweno ant' to pasáulo. Nes tu' tafsái pagéndaþ= || fis kûnas apwiłkt neþ pagadínima: ir mírþtafis pryímt nęmiríma (DP 7, 49–51).*

Nuodėmės visuotinumą išpūdis gali būti sustiprinamas ne tik būdvardiškoje (*ne wíénas || žmôgus nê êft bê nû= || demes, DK 111, 8–11*), bet ir daiktavardiškoje²⁴ pozicijoje galinčiu eiti neigiamuoju įvardžiu *ne wienas* (*Ne wíeno ner | czįsto nûg || biauribes²⁵ | irwáiko kurio giwatá wienós dienós ant' žemes, DP 47, 22–23; ne wíeno nûg nûdžios²⁶ walno nerâdo | teip izgęłbetu wifšú atê= || io, DP 47, 8–12*).

Aptariamųjų lenkiškų tekstų kalboje žmogus yra apibūdinamas kaip Dievo kūrinys, tam dažniausiai vartojamos daiktavardžio *stworzenie* formos. Ši daiktavardį Daukša yra linkęs versti padarymo reikšmę pabrėžiančia leksema *padaras* (pavyzdžiui, *Nes' iei be io ne wienas pãdaras ne || êft padarítas | tadág rîgimas dáykta yrá | iog' iis patís ne eft pãdaru | per || kuri padarítas yra wifšôkias pãdaras²⁷, DP 44,*

²⁴ Aptardamas neigiamųjų įvardžių vartoseną Daukšos tekstuose, Rosinas nurodo, kad tik įvardis *niekas* pasižymi daiktavardiška vartoseną, o įvardžiui *ne wienas* priskiria tik būdvardišką vartoseną (plg. Rosinas, *op. cit.*, p. 113–117).

²⁵ Versta iš: *od plugáftwa*, W³ 46, 33.

²⁶ Versta iš: *od grzechu*, W³ 46, 21.

²⁷ Versta iš: *wþelkie stworzenie*, W³ 44, 3.

38–40), kartais pabrėždamas to padaro menkumą (*Kaipog tad' aβ pik= || tafis | ir žemafis pādaras || drišiu tawefj priei | ir ta= || wé Diéwa | ir Wieβpati má= || na Sakramenté priimi, DK 148, 19–149, 1*), o kartais – jo kokybės įvertinimą (plg. sakinį, kuriame lenkų kalbos *dzielo*²⁸ yra išverstas daiktavardžiu *dailė*: *Atgĩ= || dik manē numíruffi | néffa || aβ pādaras táwas | ir dailé || raku tawú, DK 136, 6–9*). Nuotaikų ir elgesio kaitos negali pakeisti tikrosios žmogaus priklausomybės ir tarnavimo poreikio: *Notmēfk ma= || nés Wieβpatié | nes târnás || tâwás efmi aβ | nôrini pí= || ktas | ir nēwértas | wienók || kokiū nôrini efmi | bûk pí= || ktas | bûk gēras | wiffadós táwas efmi²⁹ (DK 136, 8–15).*

Aptariamuose kūriniuose išsakoma nuostata, kad Dievo rūstybės galima susilaukti netinkamai išnaudojus pasirinkimą tarp gėrio ir blogio teikiamų galimybių, taip pat perspėjama, kad kai kurios nuodėmės gali būti mūsų net nesuvoktos – *apslėptos*: *Ižlūfūk mané Wie+ || βpatie mānas | nūg nū= || demiu manú apsteptú (DK 112, 16–113, 1)*. Viešpaties galios įvardijamos ne tik pripažinimu, kad viskas yra Jo sukurta, bet ir akcentuojant Jo galimybes daryti įtaką sukurtųjų lemčiai: *Atgrėbk manē³⁰ || Wieβpatie sawēj | o nē no= || rék nērtēi prieβ manę (DK 138, 10–12)*. Atsigręžimu į netinkamą pusę apibūdinama ir nuodėmė: *nūdeme || niekas kito ner' tiekái praftót W. Diéwa daritoi fāwa | o atgrėbtis pada= || róp io (DP 325, 18–20)*. Wujeko postilėje pateikiami pavyzdžiai, per kokius *kreivumus* (DP 325, 22) pakliūnama į nuodėmės pinkles: *žmógus [...] pámēta W. Diéwa o atgrėžēs pa= || daróp io | kad per nūmas | per igawimús ir kreiwumus | iēβko penigú. Tēi= || paięg palaidūnas | arba fwetimmotēris | arba girtūkle | didžeus brágin{a} a= || ná bíauru gēri maitós sawós | o neg Wieβpati Diéwa fawa (DP 325, 20–24)*.

²⁸ Plg. *Wfkrēs mie vmártego | bom- || cí ia stworzenie twoie | y dzielo || rak twoich (LK 98, 17–19)*.

²⁹ Plg. *Nie odrzucay mie || Pānie | bo sługá y niewolnik || twoy iestem | ácž žly y niego- || dny wβákže iákimkolwiek ieft | || bqdž žly | bqdž dobry | záwβe || twoy iestem (LK 98, 19–99, 2)*.

³⁰ Plg. *Nawróć mie... (LK 100, 18)*.

TEKSTO AUTORIŲ
PATEIKIAMA KALBĖTOJO POZICIJA
IR JOS SANTYKIS SU ADRESATU

Ledesmos katekizmo vertimu vadinamą konvoliutą sudaro du skirtingo pobūdžio kūriniai. Pirmas iš jų – *Katechismas arba Mokslas kiekvienam krikščioni priwalus* – yra parašytas klausimų-atsakymų forma kaip *Mokytojo (Mistro)* pokalbis su mokiniu. Tik šio kūrinio prakalboje „Skaititoiop krikščioniškop“ (DK 3, 1–8, 18) randamas tikrojo knygos adresato, tai yra „mielaisiais gimdytojais“ vadinamų tėvų, įvardijimas. Greta adresatą įvardijančio naudininko pavartota daugiskaitos pirmo asmens veiksmažodžio forma rodo, kad užrašant prakalbą yra linkstama pabrėžti prakalbos autoriaus atstovavimą jėzuitų lauko³¹, kurio atstovu ir aktyviu žaidėju buvo ir Mikalojus Daukša, pozicijai: *Ir del to mieliemus Gimdi= || toiemus igraudenam | || idant wai kelus sawus || tokiop intaijsimop | ne || tiektai moksťuffe | bat || teipaiẽ tikrõẽ wießpa+ || ties Diewo pažintiẽ | || ir baim ei io westu* (DK 7, 1–9).

Antrąjį konvoliuto kūrinių, pavadintą *Trumpas budas pajifakimo | arba išpažinimo nũdemiũ*, sudaro trys dalys: „Prabilis“ (DK 111, 1–118, 5), „Mokslas išpažinimo“ (DK 119, 1–132, 13) ir „Małdos pasifakimop

³¹ Pierre'õ Bourdieu manymu, vertinant individų veiklą visada svarbu atsižvelgti į jų veiklos lauką. Lauko sąvoką priešindamas aparato sąvokai, Bourdieu lauku vadina tokias veiklos sistemas, kaip „mokymo sistema, valstybẽ, bažnyčia, politinẽs partijos arba sąjungos“ (Pierre Bourdieu, Loic J. D. Wacquant, *Ivadas į refleksyviąją sociologiją*, Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 136). Pabrẽždamas paties lauko, kuriame reiškiasi individai, tyrimų svarbą, ir darydamas išlygą, kad „tikrasis socialinio mokslo objektas yra ne individas“ (*ibidem*, p. 142), individo veiklos analizei Bourdieu mano esant reikalinga skirti taip pat didelį dėmesį, nes į lauką nukreipti tyrimai nepanaikina pačių jame veikiančių individų prasmės ir neleidžia manyti, kad „individai tẽra „iliuzijos“, [ar manyti,] kad jų nẽra: jie egzistuoja ne kaip biologiniai individai, atlikẽjai arba subjektai, o kaip *agentai*, kurie socialiai suvokiami kaip veiklũs ir veikiantys nagrinẽjamame lauke, kadangi turi reikiamas savybes, leidžiančias jiems bũti veiksmingiems, sukelti šiame lauke padarinius. Bũtent lauko, kuriame jie skleidžiasi, pažinimas leidžia geriausiai perprasti jų ypatingumo priežastis, jų *požiũrį* arba poziciją (lauke), nuo kurios priklauso jų ypatingas pasaulio (ir paties lauko) suvokimas ir kontravimas“ (*ibidem*, p. 142–143).

arba išpažinimoŲ nŲdemių“ (DK 133, 1–190, 5). Pirmosiose dviejose dalyse pateikiami bendro pobŲdžio samprotavimai apie nuodėmingumo priežastis ir išpažinties poreikį, todėl juose pirmo asmens kalbėsenos pozicija gali būti aptinkama tik kaip citata iš pranašo kalbėjimo (DK 112, 16–113, 1) ar kaip asmens, turinčio išpažinti nuodėmes, kalbėsenos pavyzdys (DK 119, 5–16). „Maldos pasifakimoŲ arba išpažinimoŲ nŲdemių“ yra pagrįstos tiesioginį ir artimą santykį su Dievu rodančiu kalbėjimu, pasireiškiančiu asmeninių participinių³² įvardžių *aš, tu* vartosena (pvz., *O aβ drišiu tawefp priâr= || tintiš teip apsŲnkintas nŲ= || dememis?* – DK 149, 11; *Néffa kŲ aβ éfmí nêwertē= || fnis | tŲ tu garbêfnis tam= || pí,* DK 150, 2–4) bei įvairiais tiesioginiais kreipiniais į adresatą (*DARítóiau da= || gaus ir žėmes,* DK 133, 10–11; *Têwê malônêu= || řes,* DK 134, 16–17 ir pan.).

Wujeko postilė parašyta kaip pamokslininko (dažniausiai atliekančio žinovo ir teisėjo vaidmenį) pasakojimas. Pasakotojas gali pateikti teksto kŲrėjo vaidmenį atskleidžiančių nuorodų, išreikštų kalbėjimo reikšmės veiksmazodžių pirmu asmeniu (pavyzdžiui, *fakíau,* DP 69, 24; *Kláufiu,* DP 11, 42; *Pakláufiu*³³, DP 104, 17) ar įterptiniais žodžiais (pavyzdžiui, *kalbu,* DP 502, 46; *Žináu,* DP 104, 17). Adresanto pozicija jo paties noru – šalia tiesioginių kreipinių pavartojant daugiskaitinius participinius įvardžius *mes*³⁴ arba *jŲs*³⁵ – gali būti artinama prie adresato arba tolinama nuo jo. Tiesioginių kreipinių į adresatą vartosenos kontekstuose adresanto nuotolis fiksuojamas gana retai³⁶. Žymiai dažniau akcentuojamas kalbėtojo artumas adre-

³² Apie participinius asmeninius įvardžius, žr. Rosinas, *op. cit.*, p. 14–19.

³³ Plg. ilgesnė atkarpą: *Žináu iog wiřsí || atfakifitę iog bėwėliemę kas gerėfnio. Pakláufiu tolėus o kažg yra gę= || refnio? Dėwas fu karalitė daguiėie arba dargi nŲdeme fu prágaru? || Kas né nugaftŲs ant tokio klausimo? Néřa kokfáig paliginimas yra || Dėwo fu bieuribę | arba dagŲs fu pėkla? (DP 104, 16–20).*

³⁴ Šio įvardžio vartosena apibŲdinama atstumo su požymiu „artimasis“ nuoroda (plg. Rosinas, *op. cit.*, p. 17–19).

³⁵ Šio įvardžio vartosena apibŲdinama atstumo su požymiu „tolimasis“ nuoroda (plg. Rosinas, *op. cit.*, p. 19).

³⁶ Tokioje savo nuotolį rodančioje pozicijoje pamokslininkas labai retai vartoja tiesioginį kreipinį *broliai*, pavyzdžiui: *Dabòkites | brólei | praiėwas didis (DP*

satui. Vienas mėgstamiausių Wujeko vartojamų kreipinių yra dvasinę bendrystę nurodantis žodis *brácia* (Daukšos verčiamas daiktavardžiu *broliai*), dažnai paryškintas prepoziciniu ar postpoziciniu paprastu arba įvardžiuotiniu epitetu – *mieliausi, mieliausieji, manieji*, pavyzdžiui: *atmėškime | tieg | brólai miéliei | dárbus tamsîbiu* (DP 353, 54); *Tai kad męs' girdimę brolei mielaufieii | fíargetis turimę* (DP 496, 26); *Tatái mes žinódami | brolei mielaufieii | fêrgekimes' łabái nũ=džios wifsókios* (DP 396, 43); *Bęť mes mielaufieii brolei [...]* (DP 506, 18); *Rúpikimesig' | mielaufieii brólei | fu pábalpa Wiešpaties* (DP 86, 16); *Negu būwo ko biiótiš brólei manieii* (DP 425, 36). Kartais adresantas kreipiasi į skaitytoją/klausytoją, pavartodamas vienaskaitos antro asmens formą: *O dabôkis ioğ ne tiéktai piktadéios anie regimiéii | kaip' fwetimótereii | | paláidunai | ne cziftieii | ne teifinikai | wágis | gôdai | ražbaini kai | dráfka= | iie | vžnôwitoiei | girtúktés | blužniérius | piktžodžei | nûdinike s | rúftus | | barninikái | gintiieie | pawîdai | iau fenéi inğ prâgara yrá izdûti: be' ir | | bitie kurié ne dâro darbú mielaširdu* (DP 526b (526), 34–38).

MOTERS POZICIJA: FIKSUOTA,
BET UŽ KNYGOS ADRESATO RIBŲ

Aptariamųjų kūrinių tekstuose neužfiksuota kreipimosi į seseris³⁷ (Daukšos verstuose tekstuose *sesers* leksema vartojama tik giminstės termino reikšme). Tokių fikscijų nebuvimas parodo ne tik jų autorių sampratą apie knygos adresatą, bet ir atspindi tuo metu egzistavusių visuomeninių santykių modelį, ypač išryškintą Wujeko postilėje. Šio

230, 35); dažniau toks nuotolis gali būti aptinkamas kitų kalbėjimą perteikiančiose teksto atkarpose, pavyzdžiui: *Todrînağ tafieú Apâštâlas kâlba: Prašau ius tad' brólei per fuřimilima Diéwo: idánt dûtûmbite kûnus iüşu* (DP 112, 9–10).

³⁷ Tokio kreipimosi pavyzdžiai nesunkiai gali būti aptinkami su Reformacijos sąjūdžiu susijusiuose tekstuose, tarp kurių galėtų būti paminėta ir Martyno Mažvydo *Catechismosa* pradžia – *BRalei seferis*, ir Bretkūno postilės atkarpos su kreipiniais *mieli brolei | ir seferes Kriřtuie* (BP I 52, 5–6); *Todelei mana mieli brolei ir sefferes | graudenu ius* (BP I 329, 5–6); o kartais net su atskirais teigiamos pabrėžiamosios reikšmės epitetais, plg. *Todelei ius mana mieli brolei ir milimos seferes* (BP II 390, 8).

autoriaus tekstas perteikia Katalikų Bažnyčios nuostatą, skirtingai vertinančią vyro ir moters galimybes visuomenėje ir moralinio pasirinkimo plotmėje. Prelatas Antanas Rubšys, aiškindamas apaštalo Pauliaus Pirmąjį laišką korintiečiams, tokią nuostatą yra apibūdinęs kaip visuomeninių santykių modelį „moters galva – vyras“³⁸. Tokių pažiūrų modelis (kurį Wujekas *Postilėje* dažniausiai argumentuoja pasiremdamas šv. Pauliumi), pasak prelado Rubšio, pateikia „teologinę buvimo skalę [...], visuomeninių ir lytinių santykių hierarchiją, kuri vyravo Antikos pasaulyje: vyrai – dominuojantys – atspindi paveikų Kristaus vaidmenį savo Bendrijoje; moterys – nuolankios – atspindi pasyvų vaidmenį Bendrijoje dėl Kristaus. Paulius šitaip nurodo veikmens skalę: Dievas, Kristus, vyras, moteris“³⁹. Tokia nuostata propaguojama atvirajame Wujeko postilės teksto lygmenyje, kurį nuosekliai turėjo perteikti ir Daukša. Perspėdamas, kad vienas iš žmogaus patekimo nuodėmėn būdų yra velnio sugalvotas gundymas moters grožiu (*nes ansái piktafis prakūęs | arba gāndžeus nuplėbėiēs žmoniū (DP 103 (89), 38); [...] Ižftatinėia necziftám' gražúma battós || gałwós rôdiie | idánt' giwėntu gėriie nūdemes | kuria pirm' pažinái | arba || iei ios pirm' to ne pažinái | tad' rôdiie | idánt' ios paragautumbėi | úždėga || iam píкта gėduli | ir nōra pamėginimo, DP 103 (89), 46–49), Wujekas moteriai užkrauna atsakomybės naštą ir už Adomo, ir už visos žmonių giminės (nūg baltós gałwós būwo || pradžia nūdėmes pirmóšios | ir nūpūlo wifsós giminės žmoniū, DP 162, 15–16), ir už šv. Petro nuopuolius (teip' wel' || baltá gałwá pirmôii priežastis būwo | idant' anôii ulá stipréufia ir ákmū || tikėimo mūfu išpułtú iš' fawós galības, DP 162, 16–18), akcentuodamas, kad tú nūpūlu Diėwas parôdiit tēikeš | ioğ wřefniemus kuni= || gāmus | Bijkupāmus | Piemėnimus ir kunigāmus | níeko didžėus*

³⁸ *Naujasis Testamentas*, iš graikų kalbos vertė Česlovas Kavaliauskas; įvadus ir komentarus parašė Antanas Rubšys tekstines sąsajas pagal *La Bible de Jerusalem* (1998) lietuviškam tekstui pritaikė Ingrida Gudauskienė, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2006, p. 636 (Antano Rubšio komentaras 1 Kor 11, 3 išnašoje).

³⁹ *Ibidem*, p. 636.

ne sêrge= || tís kaip' draugés ir giwênimo fu móterimis | ir wifsú gêriu kuríe pēr ies || iŝmânoš (DP 162, 21–24). Nurodydamas Evangelikų Bažnyčios daromas klaidas, tokias kaip leidimą moterims paklausti ar pasisakyti viešose vietose, Wujekas primena šv. Pauliaus įsakymą moterims bažnyčioje mokytis tylint: *Iog kaip antái Róiuie wêlinas pirrñ iŝwede moteriŝke | ir páŝkui wîra || per moteriŝke | teip ir dabár ŝítu wierú ŝawu per kíta niéka ne plátina didžéus | || kaip per móteris | kurios túŝém̃p Ewangelikŝém̃p teip ir ne gêdzios | iog ne tie= || ktái namie môkia wîrus ŝawús | kaip tur tikét | nuğ kuríu pacžios turêio mô= || kitis | be ir bazniczioi' arba ŝufirikím̃ŝe ŝawúŝe | biót ir môkit | ir ŝakít ne gê= || dis prieŝ ŝwiéŝa Pôwiło S. vždraudíma: kurís moteriŝkemus bažnîczioi wie+ || nu žodziui isâko ir liêpia | ir mókitis tiléiime | o ko ne iŝmâno namie wîrus kt= || aufť (DP 277, 7–14).*

Nuolankiu moters elgesiu pagrįstas pasaulio sanklodos modelis atvirajame Ledesmos katekizmo teksto lygmenyje yra rečiau deklaruojamas nei Wujeko postilės tekste. Bet vis tiek aptinkamas, pavyzdžiui, patarime kaip dera laikytis Dekalogo devinto įsakymo: *Ne geizdami swetimo moteres | ir neiokios kitos biauribes* (DK 87, 12–14; plg.: *Nie žądaiqc cudey žony | ani žadney inney nie vcžčiwoŝci, LK 56, 21–23*).

SANTUOKĄ IR SVETIMAVIMĄ
ĮVARDIJANČIŲ LEKSEMŲ PARINKTYS
ORIGINALO IR VERTIMO TEKSTUOSE

Versdamas Wujeko postilės tekstą, Daukša turėjo nuosekliai atkartoti autoriaus siūlomą pasaulio sampratą ir formuluotes, moralinio pasirinkimo plotmėje deklaruojančias skirtingus moters ir vyro vaidmenis – pasyvų ir iniciatyvų (kartu su pastarajam – aktyviojo vaidmens atlikėjui – užkrauta didesnės atsakomybės našta). Wujeko postilėje perteikiama Naujojo Testamento įdiegta samprata apie santuoką, todėl daugpatystė (įvardyta kaip *tułmotęrawimas, DP 293, 29; DP 304, 12 iš le. wieložensto*) vertinama neigiamai, o santuoka, kuriai

įvardyti *Postilėje* Daukša dažniausiai parenka žodį *moterystė* (pavyzdžiui, DP 69, 2 – versta iš le. *małżeństwo*), kartais – žodį *nuduotuwės* (pavyzdžiui, DP 281, 3 – versta iš *ślub*), teoriškai yra apibrėžiama vertinant dviejų asmenų – *wieno wiro su wiena žmona* – santykius naudingumo ir moralės aspektu: *Tūrime żinóć Ioǒ moterǒfste nęft niekas kito | || tyektái patógus |* ir padórus fugłáudimas wieno wíro fu wiena žmona. O || *tafsi fugłáudimas arba rǐbǐs á{u}ga izǒǒ nudawimo paties fawes antrám' || arba ántrai* (DP 69, 14–16). Wujekas akcentuoja kalbėtojo pastangas atskirti tokius santykius nuo santykių, įvardijamų antonimiškos reikšmės leksiniu dariniu: *fakǐau ioǒ moterǒfste yrá padórus fugłáudimas | o tatái todrǐń | || idánt ii atǒkirczia nuǒ nepadórus fuiugǐmo | kokes yrá tarp śwetimmo= || teriú | ir pałaydúnu žmoniu | kuriús W. Díewas turǐ fúdiń ir koróć* (DP 69, 24–26). Santuokinis statusas dar gali būti nusakomas santuoką sudariusių asmenų vaidmenų įvardijimu iš veiksmazodžių *vesti* ir *tekėti* padarytais vediniais: *tekeiusių | ir wędusiuių łuome* (DP 50, 44–45; dar žr.: DP 69, 8), o nesusituokusieji gali būti vadinami priklausančiais *łomu{i} mergawimo ir ne vedzių* (DP 50, 41). Paminėtųjų žodžių pamatinė prasmė rodo nevienodą moters ir vyro vaidmenų vertinimą: *małżenstwo* Daukšos verčiamas dviem žodžiais: *wedimas ir tekėiimas* nuog *Diewo* yr istatjtas (DP 71, 3) (*małżenstwo* od *Boga iest ustwione*); *vzdraudinei wędimo || ir teke[i]imo | kayp butú iamę ne wienas izǒganitas ne || galétu býť: || todriną Iesus ne tyektai żódzεις | stóna śwęnta | wędimo || ir tekėiimo pagérbi tęikes* (DP 68, 23–26); *Powilas S. Mergawima ir naβławima || prakiala aukǒcziaus neǒ tekeiufiu ir wędufiú* (DP 493, 18–19).

Katekizmo tekste kalbant apie Santuokos sakramentą yra du kartus pavartotos leksemos *moterystė* formos (*moterystė*, DK 94, 17, versta iš *małżeństwo*, LK 63, 10; *moterystės*, DK 101, 20, versta iš *małżeństwa*, LK 69, 13). Šio sakramento esmė pristatoma pateikiant jį priėmusių vyro ir moters tarpusavio santykių apibūdinimą: į mokytojo klausimą: *M. Kaiǒ tóri vǒsilakít || wienas antram | wi= || ras ir móte?* (DK 102, 10–12), mokinys atsako taip: *Mo. Wíras tóri miłét' | ir nu= || tékǐ motéri fáwa | kaiǒ*

fēf=||fēri Wiefpatiep̄ Chriřtuþ. ||Môte wel' túri nulékt' |ir||klaufsiř' wîro fâwo |kaip ||Wiefpatēs Chriřtaus: O ||abú draúgia | túri vž laikif̄ ||pakâiu |wienûbē |iβtikēii= ||ma |méite | fádara (DK 102, 13–21). Daukša šią atkarpą papildė tik reikalavimu „[užlaikyti] sandarą“ (plg. lenkiškos Ledesmos katekizmo versijos tekstą: V. Maż ma miłowác y mieć ||we czći żone swoje |iáko śioſtre ||w Pánie Chryřtuście. Żoná zą- ||fie ma miec we czći y ſtuchać ||meżá ſwego |iáko Páná Cry- ||ſtuſá: á oboie weſpołek maia ||zachowác pokoy |iedność |wiá- ||re |miłość, LK 70, 2–9), bet perkėlė tuos pačius akcentus – vyras turi mylėt ir nulenkt moterį savo, o moteris nulenkt ir klausyt vyro savo kaip Viešpaties...

Giluminiamo teksto lygmenyje vyriškos pozicijos prioriteto nuostata gali būti užfiksuota tam tikrų leksemų (nebūtinai adekvačių originalo siūlytam variantui) pa(si)rinkime⁴⁰. Tokią nuostatą galima įžvelgti *Katechismo* tekste du kartus pavartotose veiksmoždžio *svetimoteriauti*⁴¹ formose. Viena jos fiksacija yra veiksmoždžio *nie cudzoloż* vertimas: *ó. Nē ſwētimotēránk* (DK 74, 12), o kita – teksto atkarpoje apie šesštą Dekalogo „prisakymą“: šioje vietoje Daukša Ledesmos katekizmo sakinio M. [*MISTR3*] *Jáko záchowamy βoste?* (LK 54, 6) vertimą papildė paaiškinimu, sudarytu iš šalutinio sakinio *kuris draudže swetimmóteraut*, plg.: M. *Kaip túrimē ſáu= ||goi βēβta priřfákima | ||kuris draudžē swētīm= ||móterau?* (DK 84, 13–16). Šiuo šalutiniu sakiniu išreikšta teksto atkarpa neturi atitikmens nei lenkiškoje (LK 54, 6), nei itališkoje (*Michelini* 2001: 243) Ledesmos katekizmo versijose, todėl ją galima apibūdinti kaip „savarankišką“ Daukšos indėlių fiksuojant vyrams priskiriamos iniciatyvos faktą. Aišku, Daukšos katekizmo 84-ame puslapyje esančios *svetimoteriauti* formos atsiradimą galima paaiškinti tiesiog vien atidžiu redagavimu (vienodų formų

⁴⁰ Viena iš tokių netiesioginių adresato nuorodų gali būti jau anksčiau minėtoje citatoje apie Marijos užtarėjos vaidmenį esanti leksemos *sūnums* vartosena: *idant butú miřfu vžtarito= ||ia ſawap̄ ſunúp̄: idant mēs ||igitumbimē wiffa tatái | ||ko gēro gēidžēmē nūg wie= ||βpaties ſaw{o}* (DK 62, 2–7).

⁴¹ Abi šios leksemos fiksacijos turi prierašus paraštėje – atitinkamas veiksmoždžio *pryierauti* formas.

pateikimu), nes tai jau antra šio veiksmožodžio fiksacija, ir ją Daukša galėjo pasirinkti norėdamas pakartoti jau pavartoto veiksmožodžio, išversto iš *cudzoložyc*, formą. Bet atkreiptinas dėmesys, kad versdamas Wujeko postilę šiam lenkų kalbos veiksmožodžiui Daukša nebuvo linkęs parinkti atitikmens, išreikšto veiksmožodžiu *svetimpatalauti* (kuris „paraidžiui“ artimesnis *cudzoložyc*): le. „*cudzoložyc*“ Daukša *Postilėje* pateikia trejopus atitikmenis – tai veiksmožodžių *svetimoteriauti* (9 vartosenos atvejai), *svetimvyrauti* (2 vartosenos atvejai), *svetimpatalauti* (1 atvejis) formos⁴². Visai tikėtina, kad ir *Postilėje* vienintelį kartą – p. 70, 1 – pavartoto veiksmožodžio *svetimpatalauti* formą vertėjas galėjo pasirinkti tik siekdamas išvengti žodžių *svetimvyre* ir *svetimvyrauti* susidūrimo gretimuose sakiniuose, plg.: *Kas nórini apláis || móteri fáwa | o kíta paíms daro ia fvetimwîre. O iei móte apláis wîra || fáwa | ir nutekés vž kító | tad fvetipatalauia. (DP 69, 50–70, 1)* (plg. *Ktokolwiek opuści żone swą | a inbę poymie | cudzłostwa sie nad nią dopuścza. A iesli żona opuści męza swego | a poydżie za drugiego | tedy cudzoložy*).

IŠVADOS

Autoriniai Mikalojaus Daukšos įsiterpimai į verčiamą Ledesmos katekizmo tekstą leidžia įžvelgti jo mėginimus paryškinti ne tik teologinės hierarchijos schemą, kurioje akcentuojami tarp tikinčiojo ir Dievo tarpininkais galinčių būti šventųjų vaidmenys ir jų veikimo galimybių skalė, bet ir nuostatą dėl visuomenėje moteriai priskiriamo vaidmens.

⁴² Plg. Czesław Kudzinowski, *Indeks-słownik do „Daukšos Postilė“*, [t.] 2: (O–Ž), Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1977, p. 274–275.

⁴³ Rašant straipsnį taip pat naudotasi Mikalojaus Daukšos *Postilės* abėcėline (inventoriaus Nr. K-46-1) bei atvirkštine (inventoriaus Nr. K-46-1) žodžių formų koncordancijomis, kurias 2006 m. parengė V. Adamonytė, M. Lučinskienė, J. Pajėdienė, M. Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius (programuotojas), E. Žilinskaitė ir O. Aleknavičienė (grupės vadovė) pagal Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo remtą projektą „Senųjų lietuviškų raštų skaitmeninimas ir duomenų bazės kūrimas“.

Galima kalbėti tik apie prielaidas, Mikalojaus Daukšos vertimuose nulėmusias kai kurių leksemų parinktis: to meto visuomenėje egzistavusį kalbėjimo būdą bei kai kurių žodžių populiarumą; vertėjo pastabumą – Daukša katekizmo tekste galėjo įrašyti veiksmažodžio *svetimoteriauti* formą (p. 84), siekdamas prisiderinti ir prie jau pavartotos fiksacijos (p. 74), ir prie bendros šeštojo, devintojo ir dešimtojo Dekalogo „Prisakymų“ išdėstymo bei aiškinimo stilistikos; visuomenės raštingumo būklę, kuri galėjo turėti įtakos Daukšos katekizme išryškėjusiam jo požiūriui į knygos adresatą.

Kalbant apie Daukšą reikia nepamiršti ir to, kad jis buvo jėzuitų lauko, kuriame brendo ir pats skleidėsi kaip kūrybinga ir aktyvi asmenybė, atstovas, ir kad dalis originaliųjų intarpų, kuriuose galima pastebėti kiek kitokios teologinės sampratos nei siūloma lenkiškoje teksto versijoje akcentų, *Katekizme* galėjo atsirasti dėl tuo metu Lietuvos jėzuitų bendruomenėje egzistavusių pažiūrų ir elgsenos modelio. Vertinant *Postilla Catholicka Mnieysz*a apimtis ir įtaigų šio kūrinio stilių nesunku įtarti, kad Jokūbo Wujeko idėjų įtaka Daukšai turėjo būti ypač nemenka, todėl galima manyti, kad dalis originaliuose Daukšos intarpuose išryškėjančių idėjų, teologinių detalių, savitų leksinių darinių galėjo būti perkelta/atspindėta iš Postilės vertimo. Įrodytas tokių paralelių buvimas galėtų leisti patvirtinti kitokią Daukšos vertimų darbų seką nei ta, kuri buvo atspindėta leidybos datomis.

ŠALTINIŲ PAVADINIMŲ SUTRUMPINIMAI

BP – Jonas Bretkūnas, *Postilla tatai esti Trumpas ir prastas isch-guldimas Euangeliiu | sakamuiu Baszniczoie Krikschczionischkoie | nūg Aduento ik Wāliku, per Iana Bretkuna Lietuwas plebona Karaliaucziuiie Prusūjū*, Isspaude Karaliaucziuiie: Jurgis Osterbergeras, 1591. – Nau-dotasi: Aleknavičienė Ona (par.), *Jono Bretkūno Postilė: Studija*,

faksimilė ir kompaktinė plokštelė, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005.

DK – Mikalojaus Daukšos *Katekizmo* elektroninis tekstas; 2006 m. jį parengė Mindaugas Šinkūnas, vadovaujamas dr. Onos Aleknavičienės, pagal Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo remtą projektą „Senųjų lietuviškų raštų skaitmeninimas ir duomenų bazės kūrimas“; tekstas saugomas Lietuvių kalbos instituto Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriuje, Senųjų raštų duomenų bazėje, inventoriaus Nr. T-45.

DP – Mikalojaus Daukšos *Postilės* elektroninis tekstas⁴³ (pagal Mikalojaus Daukšos *Postilės* (1599) originalą VUB RSS: L_R 1618). 2006 m. jį parengė Veronika Adamonytė, Milda Lučinskienė, Jūratė Pajėdienė, Mindaugas Šinkūnas, Eglė Žilinskaitė ir dr. Ona Aleknavičienė (grupės vadovė) pagal Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo remtą projektą „Senųjų lietuviškų raštų skaitmeninimas ir duomenų bazės kūrimas“; tekstas saugomas Lietuvių kalbos instituto Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriuje, Senųjų raštų duomenų bazėje, inventoriaus Nr. T-46.

LK – Vida Jakštienė, Jonas Palionis (par.), „Transliteruotas J. Ledesmos katekizmo tekstas“, in: Mikalojus Daukša, *Mikalojaus Daukšos 1595 metų Katekizmas=Katechismus von Mikalojus Daukša vom Jahre 1595*, parengė Vida Jakštienė ir Jonas Palionis; pratarinę parašė Jonas Palionis, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995, p. 459–602 (cituoju lenkiško Ledesmos teksto atkarpas paginacija ir rašyba pateikiama pagal originalą: Jakub Ledesma, *Nauka Chrzescianska, abo Kátechizmik dla dźiatek, przez d. Já Kubá Ledezmá theologá Zebrania P. Jezusowego nápisány | á teraz z Włoskiego ná Polskie przelożony* (W Krakowie: [s. n.], [s. a.]) ir *Krotki obyczay spowiedzi* – tam naudotasi Jurgio Lebedžio kolekcijos fotokopija, esančia Vilniaus universiteto bibliotekoje, signatūra: 25 Le57).

W³ – Jakub Wujek, *Postilla catholica mniaysza, to iest Krotkie kazania | albo wyklády świętych Ewángelii | ná káždą niedziele | y ná*

kázde světo przez cáty rok ... przez d. Iakuba Wuyka z Wągrowcá | theologia Societatis Iesu ... W Krakowie: W drukárnicy Andrzeiá Piotrkowczyká, 1590. Naudotasi faksimile, publikuota leidinyje: *Mikalojaus Daukšos 1599 metų Postilė ir jos šaltiniai*, leidimą parengė prof., habil. dr. Jonas Palionis, Vilnius: Baltos lankos, 2000.

Įteikta: 2007-12-21

Priimta: 2007-12-30

Jūratė Pajėdienė

PECULIARITY OF THE LEXICAL SAMPLES NAMING
MORAL ATTITUDES OF THE SOCIETY IN THE TEXTS
BY MIKALOJUS DAUKŠA

Summary

The article discusses the representation of the system of moral attitudes in Mikalojus Daukša's *Catechism* (1595) and *Postilla* (1599). This moral system is primarily based on a universal relationship of every individual with the burden of sin. A comparison of translations by Daukša with the Polish originals of the *Catechism* by Jacobus Ledesma and of the *Postilla* by Jakub Wujek shows the peculiarity of lexical samples in the translations, revealing not only the translator's competence, but also the value system of his own and his environment. The texts by Daukša have such instances of choices of lexical samples that expressed neutral structure in an original has an unequal equivalent, expressing the priority of men's initiative in the space of moral choices, in the translation. The model of the world structure representing female obedience on the theological scale of existence is more often proclaimed in *Postilla* by Wujek than in *Catechism* by Ledesma. The lexemes referring to adultery in *Postilla* by Daukša are more diverse and expressive than the equivalents of the words of this meaning group in the original. An expressed form of the verb *svetimoteriauti* (to commit adultery; DK84₁₅₋₁₆) has an equivalent neither in the Polish (LK54₆) nor in the Italian (comp.: Guido Michelini, „Itališkas Ledesmos Katekizmas DOTTRINA CHRISTIANA: Daukšos panaudoto lenkiško teksto šaltinis“, in: *Acta Linguistica Lithuanica*, 2001, t. 44, p. 243) version of *Catechism* by Ledesma.